Nya testamentet 1526 firar 500-årsjubileum

Den 15 augusti 1526 dateras sista arket av *Jesus. Thet Nyia Testamentit* på *Swensko*. Datumet är säkert valt avsiktligen eftersom kyrkan då firar Marie himmelfärdsdag. Att Sverige får sin första tryckta bibelöversättning utgör en vändpunkt i många avseenden. Först i Norden är man inte eftersom Nya testamentet på danska utkommer två år tidigare på Kristian II:s initiativ och det stimulerade intresset för att utge en svensk, och bättre, översättning. Men Kristian var då avsatt som kung även i Danmark medan NT 1526 tillkom på befallning av ärkebiskop Johannes Magnus efter uppmaning av Gustav Vasa. På så sätt blir översättningen officiell med både kyrklig och statlig sanktion, faktiskt den allra första i världen, där de som vågade sig på ett sådant företag ibland brändes på bål som straff. Den svenske kungens vapen pryder också sista trycksidan (se fig.).

Första steget till översättningen togs 11 juni 1525 genom en skrivelse av ärkebiskopen där han gav i uppdrag till domkapitlen i stiften och vissa klosterordnar att översätta var sitt parti. Skara stift fick ansvar för Lukas evangelium och Galaterbrevet. Men länge rådde uppfattningen att projektet inte resulterade i något utan att hela översättningen gjordes av kanslern Laurentius Andreæ och/eller Olaus Petri. Först genom tidegärdsförnyaren Arthur Adells monografi om NT 1526 lanserades den tanke som nu alltmer bekräftas, nämligen att Johannes Magnus brev verkligen ledde till en insats av flera inblandade aktörer; dock var just Olaus Petri en av de mer aktiva bland dessa.

Själva översättningen ger ett ekumeniskt intryck och inga antikatolska tendenser är märkbara. Uppenbarligen hade man tillgång till Erasmus av Rotterdams utgåva från 1522 av Nya Testamentets grekiska text med hans latinska nyöversättning parallellt, och det var framför allt den senare som användes, eftersom svenskarnas kunskaper i grekiska var mycket skrala. Självklart påverkade också latinet i den sedan ett årtusende använda texten i Vulgata som prästerna var vana vid att läsa. Men även Luthers tyska översättning från 1522 kom till flitigt bruk vid översättningen och inte minst inför sättningen då NT 1526 kom att få samma formgivning samt återanvände mycket av Luthers förord och marginalkommentarer, dock utan hans antikatolicism.

För att genomföra detta för Sverige mycket ambitiösa projekt tillkallades boktryckaren Jürgen Richolff från Lybeck som också är den som inför bokstaven *å* i svensk stavning. Upplagan blev cirka tusen exemplar, nog för att räcka till alla svensktalande kyrkoherdar i Sverige och Finland samt några andra. Överupplagan erbjöds den norske ärkebiskopen men inget tyder på att han ville ha den.

Genast efter arbetets slut återvände Richolff till Tyskland men återvände när det blev dags att trycka Gustav Vasas helbibel 1540–1541. Enligt förordet till NT 1526 hade man hoppats att det skulle gå fortare än så, och faktum är att under hela 1500- och 1600-talen rådde synnerligen stor brist på biblar i Sverige. Även om läskunnigheten utanför prästerskapet var mycket begränsad har ändå NT 1526 sannolikt haft en portalfunktion trots att så få kunde ta del av texten direkt och att översättningen ersattes efter relativt kort tid. Där nyöversattes dock inte Nya testamentet utan det bearbetades språkligt utifrån den tidigare versionen. Eftersom Gustav Vasas bibel innehållsligt övertogs nästan oförändrad i Karl XII:s bibel kom mycket i NT 1526 att överleva ända fram till att den nya kyrkobibeln gavs ut 1917 och i vissa, främst læstadianska kretsar indirekt därför ännu idag. Och jämför man 1526 års version med den bön som de flesta kanske fortfarande är mest vana vid (med moderniserad stavning och ordböjning), ser man att skillnaderna är bagatellartade:

NT 1526
Fader vår som är i himlarna.
Helgat varde ditt namn.
Tillkomme ditt rike.
Varde din vilja, så på jorden som i himmelen.
Giv oss i dag vårt dagligt bröd,
och förlåt oss vår skuld, såsom ock vi förlåta dem oss skyldiga äro,
och inled oss icke i frestelse.
utan fräls oss från ondo.

1917
Fader vår, som är i himmelen
Helgat varde ditt namn.
Tillkomme ditt rike.
Ske din vilja, såsom i himmelen så ock på jorden.
Vårt dagliga bröd giv oss idag,
och förlåt oss våra skulder, såsom ock vi förlåta dem oss skyldiga äro,
och inled oss icke i frestelse
utan fräls oss ifrån ondo.

Även i sin samtid, hur kortvarigt NT 1526 ändå rådde som enda tryckta utgåva, utgör dock denna översättning en viktig vattendelare i svenska språkets historia, och gränsen mellan fornsvenska och nysvenska brukar också dras här. Trots att så få kunde läsa måste man hålla i åtanke att de olika epistel- och evangelietexterna lästes upp från samma tryckta version, år efter år. Registret i slutet av boken upptar inte mindre än 167 sådana läsningar. Inte längre översatte varje präst på egen hand och kanske olika varje gång. Visserligen läste man säkert upp texten på sin egen dialekt, men här har vi alltså den första ansatsen till ett svenskt rikskspråk.

Henrik Williams

Föreningen för
Västgötalitteratur

Meddelande År 2026 NR 2 2026-06-15